

SALÓ: POLİTİK BİR AYGIT OLARAK İŞKENCE

Ali Rıza TAŞKALE*

Özet

Bu makale Pier Paolo Pasolini'nin son filmi Saló'ya odaklanarak, işkenceyi egemenliğin bir tahakküm aygıtı, devlet terörünün en 'ayrıcılık' politik biçimlerinden biri olarak kuramlaştırmayı amaçlamaktadır. Agambenci bir şemayı kullanan makale, egemenliğin bir taraftan istisna hâlini kurula dönüştürürken, diğer taraftan işkence gibi baskı ve kontrol tekniklerini de meşrulaştırmaya çalıştığını iddia etmektedir. Dolayısıyla, egemenlik sadece istisna hâliyle sınırlı değildir. Makale, bu bakımdan, işkence ve istisna hâlini 'liberal savaş biçimi'nin ayrılmaz parçaları olarak tartışacaktır. İşkence hem egemenliğin doğasını hem de rasyonel bilincini tüm çıplaklığıyla açığa vurur. Burada söz konusu olan politik bir işkencedir, çünkü işkence bedenin oluş ve direniş potansiyelini azaltan kurucu bir devlet terörü edimidir.

Anahtar Kelimeler: Egemenlik, işkence, istisna hâli, Saló, liberal savaş biçimi

(Saló: Political Apparatus of Torture)

Abstract

Focusing on Pier Paolo Pasolini's final film, Saló, this article discusses torture as an apparatus of domination, as the most privileged actualisation of state terror. Based on Agamben's conceptualisation of the state of exception, it argues that, on the one hand sovereign political power turns the state of exception into the rule; on the other it aims to justify repressive apparatuses such as torture. In this sense sovereignty is not only about states of exception. The article therefore discusses torture and the state of exception as inseparable elements of the 'liberal way of war'. Torture reveals the nature of sovereignty and its rational consciousness. At issue here is a kind of torture that is political, a constitutive act of state terror, which aims to decrease the body's revolting capacity.

Keywords: Sovereignty, torture, the state of exception, Saló, the liberal way of war

* Hacettepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesi
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2016 Bahar, sayı: 21, s.17-30
ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

Giriş

Günümüzde egemenliği tanımlayan niteliğin, birden çok yönetme biçimi, teknik ve rasyonellik olduğu söylenebilir. Bunlardan en önemlisi, belki de, istisna hâlidir. İstisna hâli egemenliğin işleyişine tesadüfen yapılmış bir ek değildir; aksine onun asli boyutudur. Agamben'e referansla söylersek, istisna hâli hukuk yardımıyla "hukuktan yoksun bir alan" yaratır; dolayısıyla "tüm yasal sınırlamaların—ve en başta kamu ve özel arasındaki ayrımın bizzat kendisinin devre dışı bırakıldığı bir kuralsızlık muntıkasıdır."¹ Günümüzde egemen iktidar istisna hâli mantığını bir toplumsallık biçimine dönüştürmüştür. İstisna hâli artık tarihsel bir anomali değil, normalliğin ta kendisidir. Yine de bu normallik sadece istisna hâliyle sınırlı değildir. Çağdaş toplumda egemenlik, istisna hâliyle birlikte diğer politik baskı aygıtlarını da sonuna kadar kullanarak işleyen bir rejimdir. Bunlardan biri de işkençedir. Özellikle 11 Eylül sonrasında işkençe iyiden iyiye meşrulaşmıştır.

Peki, işkençeyi istisna hâli bağlamında nasıl kuramlaştırabiliriz? Bu makale istisna hâli ile iç içe geçmiş olan egemen politik iktidarın baskı aygıtlarından biri olan işkençenin çağdaş toplumda nasıl normalleştiğini tartışıyor. Bunu yaparken ise sinemaya başvuruyor. Pasolini'nin son filmi *Saló*'yu yeniden okuyarak, günümüzde egemen politik iktidarın işkençeyi nasıl bir politik baskı aygıtı olarak kullandığını göstermeye çalışıyor. Egemenlik, bir yandan, süreklileşmiş istisna hâli yoluyla antagonizmaları depolitize ederken, diğer yandan işkençe gibi baskı ve şiddet aygıtlarını da sürekli diri tutar. Bu anlamda işkençe ve istisna hâli ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlıdır. 'Liberal savaş biçimi'yle doğrudan ilişkili olan işkençe, hem egemen politik iktidarın en ayrıcalıklı baskı aygıtıdır, hem de neoliberalizmin varlığını sürdürmesi için elzemdir.

Saló

Pasolini'nin, Marquis de Sade'ın *Sodom'un 120 Günü*'nden (1785) uyarlayarak çektiği son filmi *Saló* (1975), sadist işkençe ve egemenlik arasındaki kesişmeye dair önemli sorular sorar. Film dört bölümden oluşur: Cehenneme İlk Adım, Çılgınlık Çemberi, Bok Çemberi, Kan Çemberi. *Saló*, faşist İtalyan lider Benito Mussolini'nin 1944 yılında iktidardan

¹ Agamben Giorgio, *State of Exception*, University of Chicago Press, Chicago, 2005, s. 50.

düşmesinden sonraki dönemde görev alan dört faşist egemenin hikayesini anlatır. Bu dört faşist – Dük, Piskopos, Baş Yargıç, Belediye Başkanı – şehirdeki en güzel genç kadın ve erkekleri kaçırap *Saló Cumhuriyeti* denen, etrafı tamamen kapatılmış ve kaçmanın neredeyse imkânsız olduğu bir şatoya götürürler. *Saló Cumhuriyeti*, Benito Mussolini tarafından kurulmuş ve yönetilmiş kukla bir Nazi devletidir.² Faşistler, esir aldıkları bu güzel genç İtalyanları cehenneme şu kelimelerle buyur ederler: “Bizim keyfimize yazgılı cılız yaratıklar sürüsü sizi. Burada, dışarıda sahip olduğunuz özgürlüğü bulacağınızı sanmayın. Her türlü yasallığın ötesindeyiz. Kimse burada olduğunuzu bilmiyor. Dünya baki kaldığı sürece, siz çoktan ölüsünüz.”³

Bu andan itibaren genç kurbanların bedenleri faşist sefihlerin intikamcılığının ve sapkın şehvetinin merkezi olur. Zaten filmin üzerinde durduğu en önemli noktalardan biri de, haz peşinde koşmanın egemenin şiddet uygulama dürtüsünden ve intikamcılığından ayrı düşünülemeyeceğidir. Filmdeki egemen şiddet, küçük bir sanat festivali kıvamında hem kendisini tatmin edip hem de askıya alan bir tonda resmedilir. Pasolini ilkel toplumların zulüm törenlerini anımsatırcasına, sadist işkenceyi adeta eğlenceli bir gösterinin parçasına dönüşmüş bir fenomen olarak sunar. Fakat bu sadist şenlik sınırsızdır, hiçbir yasanın sınırlayamadığı egemen iktidarın himayesi altındadır. Dolayısıyla *Saló*, işkenceyi rasyonel ve sınırsız bir zevk edimi olarak resmeder. Cinsel haz mutlak hâkimiyetin silahı olurken, egemen zulüm kurbanların bedenlerini herhangi bir suçluluk hissi duymadan acımasızca cezalandırır, işaretler. Fiziksel güzellik savunmasızlığın belirtisi olurken, egemen iktidar faşizmin mutlak bir biçimine, nihilizmin hükmeden bayağılığına dönüşür.

İşkence genellikle bir tür delilik, yozlaşmış yönetimler ve totaliter sistemlere özgü ahlak dışı bir uygulama olarak ele alınır. Bu bakış açısına göre, işkence aslında “illiberal bir eylem”dir; “irrasyonel” ve “zalim”dir.⁴ İşkence aynı zamanda temel bir insan hakkı ihlali olarak, hukuki bir problem olarak da görülmüştür.⁵ Her iki yaklaşımın da işkencenin oynadığı rolü

² Pugliese, J, *State Violence and Execution of Law: Biopolitical Caesurae of Torture, Black Sites, Drones*, Routledge, Abingdon and New York, 2013, s. 60.

³ Pasolini PP, *Saló*, United Artists Corporation and Water Beaver Films, 1975.

⁴ Bkz. Dershowitz A, *Why terrorism works: understanding the threat, responding to the challenge*, Yale University Press, New Haven, 2002; Luban D, “Liberalism, Torture, and the Ticking Bomb”, *Virginia Law Review* 91, 2005, ss. 1425-1461; MacIntyre A, *After virtue: a study in moral theory*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 2007.

⁵ Bkz: Kelly T, “The UN Committee Against Torture: Human Rights Monitoring and the Legal Recognition of Torture”, *Human Rights Quarterly* 31(3), 2009, ss. 777-800; Kelly T, “The Cause of Human Rights: Doubts about Torture, Law and Ethics at the United

yanlış algıladığını ve basite indirgediğini söyleyebiliriz; dolayısıyla her iki yaklaşım da – ahlak dışı, irrasyonel bir eylem olarak işkence ve hukuki bir mesele olarak işkence – değerli olmakla birlikte egemen politik iktidar içerisinde işkencenin neye hizmet ettiğini anlamakta yetersiz kalır. Bu makale ise işkencenin, tahakküm kurmak isteyen egemen iktidarın baskı aygıtlarından biri olduğunu iddia ediyor. George W. Bush'un, "başka kitaplar ve makalelerden çalınmış anekdotlar içeren" kitabı *Karar Noktaları* yayımlanmadan hemen önce, tutukluların su altında nefessiz bırakılarak sorgulanmasını "oldukça etkili" bir yöntem olarak vurgulaması ve bu yöntemle "bir hayli bilgi" elde edildiğini özellikle belirtmesinin nedeni budur.⁶ Bundan dolayı işkence, devlet egemenliğinin diğer baskı aygıtlarıyla ilişki içinde düşünülmelidir: Ekolojik sistemlerin yok edilmesi; risk-güvenlik kompleksi; istisna hâli; bireylerin neoliberal biyopolitika tarafından tümüyle hayvanlaştırılması vb. gibi. Öte yandan, egemen iktidarın tahakküm biçimleri arasında işkencenin sıradan bir yeri olduğu söylenemez. İşkence devlet terörünün açığa çıktığı en 'ayrıcalıklı' durumlardan biridir, çünkü egemenliğin (ve onun rasyonel bilincinin) doğasını ele verir.

İşkence egemenin tahakküm tekniklerinden biridir; intikam duygusunu tatmin etmeyi, hiçleştirmeyi, boyun eğdirmeyi amaçlar. Bu yüzden delilikle karıştırılmamalıdır, işkenceci de deli veya hasta değildir. İşkence egemenin kurucu şiddetinin 'düşmanın' çıplak bedenine kazınmasıdır. Egemenin işkence arzusu tahakküm amacına da uygundur. Bir tahakküm ve boyun eğdirme, bir savaş aygıtı olan işkence, uysal ve itaatkâr bireyler yaratma tasarımına da uygundur. Güçlü olan egemen, düşman gördüğü kişi veya gruplara işkence uygulayarak daimi savaş halini diri tutar, böylece kendisine karşı olası tehditleri her daim bertaraf etmeyi amaçlar.

İşkence rasyonel egemen yasayı temsil eden yapısal bir sistemdir; düşmandan bilgi edinmeyi ve onu aşağılamayı amaçlayan bir yönetme silahıdır. Hem savaşın hem de egemen tahakkümün araçlarından biri olan işkence, bu nedenle, "liberal savaş biçimi"⁷ ile yakından ilişkilidir.

Nations", *Journal of the Royal Anthropological Institute* 17(4) , 2011, ss. 728-744; Langbein JH, *Torture and the Law of Proof: Europe and England in the Ancien Regime*, University of Chicago Press, Chicago, 2006; Pavlischek K, "Human Rights and Justice in an Age of Terror: An evangelical critique of An Evangelical Declaration Against Torture" *Books and Culture: A Christian Review*, <http://www.booksandculture.com/articles/webexclusives/2007/september/ept24a.html>, 2007 (14.08.2015); Todorov T, *Torture and the war on terror*, Seagull Books, London, 2009.

⁶ Akt. McGreal C, "Bush on torture: Waterboarding helped prevent attacks on London", *The Guardian*, 9 Kasım, 2010.

⁷ Dillon M & Reid J, *The Liberal Way of War: Killing to Make Life Live*, Routledge,

Neoliberalizm refah ve uzlaşmaya dayanan yeni bir dünya düzeni yaratmayı amaçlamıştı. Böylelikle hem içeride hem de dışarıda, ifade özgürlüğü, refah hizmetlerine eşit erişim, işkence ve diğer vahşi eylemlerin ortadan kaldırılması gibi 'demokratik' değerleri savunacağı varsayılan egemen devletleri meşrulaştırdı. Kısacası, neoliberalizm insan hayatını iyileştirecek değerler ve bu değerlerle beraber yaşayanların refahını artıracak bir toplum modeli tasarlamıştı.⁸ Berlin Duvarı'nın yıkılmasından kısa süre sonra, "tarihin sonu"nu ilan ederek kurumsallaştı.⁹ Karmaşık ve açık uçlu toplumsal rejimlerden oluşan bir ideoloji ve yönetimsellik olarak özellikle ekonomik ve askeri meselelerde hegemonyasını fiilen tatbik etmeye başladı. I. Körfez Savaşı ve 11 Eylül'den sonra başlatılan teröre karşı savaş, neoliberal iktidarların hegemonyasını iyice sağlamlaştırdı. Oysaki bugün, bu hegemonya kuşatma altında ve geri çekilmeye zorlanıyor. Ne var ki, politik ve ahlaki çöküş sürdükçe, neoliberalizm gitgide daha otoriter ve dolayısıyla daha çok şiddet üreten bir rejim haline geliyor.¹⁰

Kimlik kartları, biyometrik pasaportlar, afiş yasakları, askeri tarz sınırlar, tel örgüler, istisna hâlinin olağanlaştığı "güvenlik bölgeleri", silahlı insansız hava araçları, sınır daireleri, ceberrut İçişleri Bakanlıkları (Home Office), Vatanseverlik ve Terör yasaları çağında¹¹, vatandaşlık hakları 'demokrasi' adına askıya alınabilir, 'demokrasiyi korumak için' masum siviller insansız hava araçlarının adaletsiz, gayri meşru, ahlak dışı saldırılarıyla öldürülebilir, 'insan onurunu korumak' adına işkence

London and New York, 2009.

⁸ Bkz: Krugman P, *The Conscience of a Liberal*, New York, W. W. Norton & Co, 2007; Stiglitz JE, *Towards a New Paradigm for Development: Strategies, Policies, and Processes*, Geneva, Prebisch Lecture, UNCTAD, 1998.

⁹ Fukuyama F, *The End of History and the Last Man*, New York, Free Press, 1992; ayrıca bkz. Jameson F, "Future City" *New Left Review* 21, 2003, ss. 65-79.

¹⁰ Bkz: Bigo D ve A Tsoukala, *Terror, Insecurity and Liberty: Illiberal Practices of Liberal Regimes after 9/11*, London, Routledge, 2008; Diken B, *Revolt, Revolution, Critique: The Paradox of Society*, London, Routledge, 2012; Dillon M & Reid J, *The Liberal Way of War*, London, Routledge, 2009; Evans B, *Liberal Terror*, Cambridge, Polity, 2013; Evans, B & Reid, J, *Resilient Life: The Art of Living Dangerously*, Cambridge, Polity, 2014; Springer, S, *Violent Neoliberalism*, New York, Palgrave Macmillan, 2015.

¹¹ Bkz: Agamben G, *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life*, Stanford University Press, Stanford, 1998; Elden, S, *Terror and Territory: The Spatial Extent of Sovereignty*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 2009; Graham, S, *Cities Under Siege: The New Military Urbanism*, London, Verso, 2010; Gregory D, "The Black Flag: Guantanamo Bay and the Space of Exception" *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 88(4), 2006, ss. 405-427; Lyon, D, *Surveillance Society: Monitoring Everyday Life*, Buckingham, Open University Press, 2001; Lyon D, *Surveillance After September 11*, Cambridge, Polity Press, 2003.

meşrulaştırılabilir.

Bu açıdan değerlendirildiğinde işkence, savaş ve toplum karşılıklı olarak birbirlerini oluşturan öğelerdir ve liberal savaş biçimi, “liberal yaşam biçimini şekillendiren” bir savaş-yapma makinesidir.¹² Yaşamı tehdit eden yine yaşam olduğuna göre, liberal savaşın esas nesnesi de her zaman *yaşamın kendisi* olmuştur. Liberal yaşam biçimini korumak için her şey mübahtır.

Bu konuyu açıklığa kavuşturmak için Guantánamo Kampı ve Ebu Gureyb Hapishanesi’nde teröre karşı savaş adı altında yapılan sistematik işkenceyi ele almak yararlı olabilir. Buralarda faaliyet gösteren egemen politik iktidar biçimi sadece istisna hâline karar veren bir egemen değildir; aynı zamanda toprak, mıntıka ya da ulusal sınırları aşan bir toplumsal rejime işaret eder.¹³ Guantánamo Kampı hem ayrıntılı bir şekilde yapılandırılmış ‘meşru’ bir toprak parçası, hem de toplumsal ilişkilerin düzenlendiği ve denetim altında tutulduğu bir dizi yönetsel pratiğin ürünüdür. Guantánamo bu anlamda, eyleme kapasitesini kendi sınırları ve toprağının ötesinde genişleten yeni bir zalim ve olumsal egemenlik mekânı olarak ortaya çıkmıştır.¹⁴

Başka bir deyişle, günümüzde egemen iktidar toprakla sınırlı değildir; olumsal eylemler ve pratiklerle yeni topraklara yayılarak geleneksel toplumsal sınırları parçalama eğilimindedir. Yani sınırları önce “yersiz yurtsuzlaştırarak”, sonra da yersiz yurtsuzlaştırılmış sınırları ve kodları sermayenin hizmetine sunarak ilerler.¹⁵ Ne var ki bu, kendi başına egemenin yeni bölgeler yaratmasının ve mekânsal yayılmacılığının son bulduğu anlamına gelmez. Bilakis, yersiz yurtsuzlaşma her zaman (yeniden)yerli yurtlulaşma ile beraber ilerler. Egemenlik bu sayede yeni piyasalar, kimlikler, iktidar rejimleri yarattığı gibi, yeni bölgesel konfigürasyonlar da yaratır.¹⁶ Egemenlik “seçici açılımlar” (yersiz yurtsuzlaşmalar) ile ilgili olduğu kadar,

¹² Dillon ve Reid, *The Liberal Way of War*, s. 9.

¹³ Elden S, *Terror and Territory: The Spatial Extent of Sovereignty*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2009.

¹⁴ Reid-Henry S, “Exceptional Sovereignty? Guantanamo Bay and the Re-Colonial Present”, *Antipode*, 39(4), 2007, ss. 627-648; ayrıca bkz: Margulies J, “A prison beyond the law”, *Virginia Quarterly Review*, 80(4), 2004, ss. 37-55.

¹⁵ Hardt M & Negri A, *Empire*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 2000.

¹⁶ Brenner N, *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*, Oxford University Press, Oxford, 2004; Sparke M, *In the Space of Theory: Postfoundational Geographies of the Nation-State*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2005.

“kapanmalar” (yeniden yerli yurtlulaştırmalar) ile de ilgilidir. Birisi, bir şey, ya da bir yer içerilirken, başka birisi, başka bir şey ya da başka bir yer aynı zamanda dışlanır.¹⁷ Fakat bu süreçte şiddet, istisna hâli ve savaş toprağı oluşturup bozan güçlü aygıtlar olarak varlığını hep sürdürür. Dolayısıyla, egemenliğin günümüzde nasıl işlediğini anlamak için onun yersiz yurtsuzlaştıran ve (yeniden) yerli yurtlulaştıran biçimleri kadar, savaş ve şiddetle birlikte işkenceyi kapsayan diğer zalim aygıtlarını da incelemek gerekir.¹⁸

Guantánamo Kampı, bu bakımdan, egemen yasa ve şiddet arasında gerçekleşen “planlanmış mekânsal ayrışma”yı iyice pekiştiren bir işlev görür.¹⁹ Ve bu mekânsal ayrışmanın dayatılmasıyla beraber, egemen politik iktidarın zalim olumsuzluğu hukukla yan yana faaliyet gösterir. Dolayısıyla, Guantánamo bize çağdaş egemenliğin izlediği siyasetin temelinde sadece sınırların ve toprağın düzenlenmesinin değil, belirsizleştirmenin de yattığını hatırlatır.²⁰ Devlet egemenliğinin zalim olumsuzluğu sadece ‘egemenlik toprağı nerede bulunur’, ‘istisna hâli nerededir’ sorularını değil, ‘çağdaş toplum bünyesinde egemenliğin zalim olumsuzluğu nasıl işler’ sorusunu da sormamızı zorunlu kılar. Agamben’in yazdığı gibi, “egemenliğin tam kapsamı ve konumu ve yetki alanı hiçbir zaman nihai değildir, her zaman gelip geçicidir.”²¹ Yeni egemen iktidar biçimlerinin fonksiyonu ve işleyişi sadece toprak üzerinde hâkimiyet kurma olarak kavranamaz, zalim ve olumsal etkilerini de göz önünde bulundurmak gerekir.

O hâlde egemen politik iktidar bağlamında işkence ve ‘düşman savaşçıların alıkonulması’ arasındaki ilişkiyi nasıl kavramalıyız? İşkencenin zalim egemen politik iktidarın, liberal savaşın bir aracı olduğu söylenmişti. İşkence kendine özgü teolojik, felsefi ve politik değerleri olan bir tahakküm aygıtıdır. İşkencenin düşmanı fiziksel olarak yok etmekten – antik çağda İskitler tarafından kullanılan çarpmıha germeden tutun da, İngiltere İç Savaşı sırasında zanlıların uykudan alıkonulmasına ve uzuvları kör bıçakla kesilerek kötürüm bırakılmasına, Ortaçağ’daki halka açık infazlara, Soğuk Savaş boyunca kullanılan uzun süreli aç bırakma, kaba dayak, elektrik verme, aşırı soğuğa maruz bırakma ve Türkiye hapisanelerinde özel

¹⁷ Brighenti AM, “On Territorology: Towards a General Science of Territory” *Theory, Culture & Society*, 27(1), 2010, s. 65.

¹⁸ Butler J, *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*, Verso, London, 2004; Gregory D, “The Black Flag: Guantanamo Bay and the Space of Exception” *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography*, 88(4), 2006, ss. 405-427.

¹⁹ Reid-Henry, “Exceptional Sovereignty?”, s. 639.

²⁰ A.g.e., s. 644.

²¹ Agamben G, *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life*, Stanford University Press, Stanford, 1998, s. 55.

işkence timleri tarafından uygulanan haya sıkma, kollar ya da bacaklardan aşağı sarkıtma, gözleri bağlama, baştan aşağı soyma, basınçlı su püskürtmeye kadar - birçok farklı biçimi vardır.²² Bütün bunlar bir hastalığın, bir deliliğin veya 'akıl almaz' bir dehşetin dışı vurumu değildir. Aslında tam tersi söz konusudur: İşkence egemen iktidarı tanımlayan rasyonel bir zorunluluğun ve planlanmış bir eylemin ifadesidir. Pasolini'nin *Saló*'sunun önemi de bu yüzdendir: bize neoliberal hegemonya bağlamında işkence ve istisna hâli arasındaki içsel bağı anlamak için önemli ipuçları verir. *Saló*'da resmedilen faşist egemenlerin halefleri, Ebu Gureyb ve Guantánamo'da işkence yapanların bizzat kendisidir.

Saló'da gösterilen egemen iktidarın ayırt edici özelliği, hiç bitmeyen bir intikam duygusuyla hareket etmesidir. Bu intikamcılığın kurbanı olan genç bedenler, pasif bir nesneye dönüştürülmüş ve mutlak egemen iktidara tabi kılınmıştır. İntikam ve pasiflik arasındaki bu eşitsiz ilişki, egemen iktidarın doğası gereği keyfi ve dışsal bir iktidar olduğunu ve hukuk tanımadığını gösterir. Egemen, bu anlamda, hukuku istediği zaman ve rahatlıkla askıya alabilir.²³ Dolayısıyla, egemenliği koşullandıran istisna hâlidir -diğer bir deyişle, aynı anda yasanın hem içinde hem de dışında durabilme kapasitesidir.

Giriş'te de belirtildiği gibi, bu makale istisna hâli kavramını Agambenci bir şemayı benimseyerek açıklamayı tercih ediyor. Agamben'e göre istisna hâli isyan, devrim gibi durumlarda hukukun devre dışı bırakılabileceği anlamına gelir (Agamben, 2005: 42). Ancak, hukukun askıya alınması hukukun ihlal edilmesi biçiminde değil, bizzat ihlalin yerine gerçekleşir. İstisna pozitif bir durum taşımadığı için, burada ortaya çıkan daha çok hukukun "tatbik edilememesi", hukuki perspektifin karar veremediği bir eylemin ortaya çıkmasıdır. İstisna hâli, bu anlamda, "bütün hukuki belirlenimlerin...etkisizleştirildiği bir kuralsızlık alanıdır" (a.g.e. 50-51).

İstisna hâlinde hukuk temelde üç biçime bürünür. İlk biçimde, içerisi ile dışarıyı arasındaki ayrımların ortadan kalktığı bir alan oluşur. Hukuk kendini devre dışı bıraktığından, dışarıda bıraktıklarını içermeye başlar. Bu durumu yasaya riayet etme ile yasayı ihlal etme arasında bir ayrım yapmanın imkânsız hale geldiği ikinci biçim izler. Kendini devre dışı bırakan

²² Human Rights Watch, "Torture and Mistreatment in Pre-Trial Detention by Anti-Terror Police", 1 Mart, 1997
<http://www.unhcr.org/refworld/publisher,HRW,,TUR,3ae6a7dd4,0.html>
(14.08.2015)

²³ Agamben, *The State of Exception*, s. 42.

hukuk tanımı itibariyle bilinemez, gözlenemezdir. Üçüncü ve son biçim ise, bu bilinemezliğin, gözlenemezliğin bir başka imkânsız duruma, hukukun içeriğini formülleştirilmenin imkânsızlığına denk düşer. Başka bir deyişle, neyin yasal neyin yasa dışı olduğunun bilinemediği, söylenemediği durumlarda ihlal imkânsızlaşır. Hukuk formüleştiremez hale geldiğinde “her şey mümkün”dür (a.g.e. 106).

Hukukun bu üç temel özelliği (içerisi ve dışarısı arasındaki ayrımların ortadan kalkması, hukukun bilinemez ve gözlenemez olması ve hukukun formüleştiremez hale gelmesi) hukuku etkisizleştirerek askıya alır. Ancak, bu etkisiz hale getirme işlemi hukuku ortadan kaldırmaz, onu hiçe sayarak muhafaza eder, bu yolla içerisi ile dışarısının birbirinden ayırt edilemeyeceği “belirsizlik mıntıkları” ortaya çıkar (a.g.e. 100). Dolayısıyla, istisna hâli düzensizlik, karmaşa değildir. Bilakis, istisna hâlinde düzen ve kaos arasındaki ayırım belirsizleşir. İstisna hâli egemenin varlığını sürdürmek için hukuku askıya alması değil, bizzat hukuk yardımıyla hukuku devreden çıkarmasıdır. İşte egemenliğin gizli sırrı, hukuk ve hukuksuzluk, politika ve şiddet arasındaki bu radikal belirsizliktir.

Saló Cumhuriyeti’ni erişilmez bir yerde kuşatılmış bir faşist mekân olarak temsil eden metafor, yasal düzenin askıya alındığı istisna hâli mekânına işaret eder. İstisna hâli ise savaş ve şiddetten, insanın çıplak hayata indirgenip değersizleştirildiği istisna mekânlarının oluşturulmasından ayrı düşünülemez. Saló Cumhuriyeti’nde esir alınan gençler, bu kurucu şiddetin, egemenin intikam duygusunun en vahşi biçimlerine, zulüm ve işkenceden duyulan sınırsız hazzı maruz kalırlar. Her türlü ‘yasallığın’ ötesinde bulunan bu ‘yaratıklar sürüsü’, hiçbir değer taşımayan ‘çıplak insanlar’a indirgenirler. Benzer şekilde, Ebu Gureyb ve Guantánamo’daki ‘düşman savaşçılar’ liberal yaşam biçimini, yani egemen intikamcılığının sınırsız hazzını, şiddetini ve işkenceyi sonuna kadar ‘tattılar’. Çıplak hayata indirgenmiş bu insanlar, bütün sosyal ve siyasal haklardan menedildiler. İşkence üst rütbelilerden alt rütbelilere kadar hepsinin katıldığı sistematik bir eylemdi. Basınçlı su ile işkence yapan bizzat komutandı. Komutanın arkasında ise Dick Cheney, Donald Rumsfeld ve George Bush vardı, çünkü onlara göre işkence ‘etkili bir bilgi edinme yöntemi’ydi. Guantánamo Kampı ve Ebu Gureyb Hapishanesi’ndeki veya CIA hapishanelerindeki gizli işkence, uzaktan kumandalı insansız hava araçlarıyla yok edilen ‘şüpheliler’ ve diğer infazlar günümüzün zalim ve intikamcı devlet iktidarının sonuçlarıdır.

Bu bağlamda, *Saló*’da faşist sefihlerin hukuken ve ahlaken yozlaşmış insanlar olarak betimlenmesi ve sadist egemenliğin “yasanın ötesindeki

yasa²⁴ olarak ortaya çıkması önemlidir. Pasolini bunu yaparken, çağdaş militer-güvenlik kompleksine, neoliberal demokrasiye içkin totaliter eğilimi de önceden görür ve açığa vurur. Bununla birlikte, *Saló* devlet terörünü resmetmekten daha fazlasını yapar: Devlet terörünün eleştirisini (neo)liberalizmin eleştirisiyle yan yana koyar. Sistematik işkenceyi bütün çıplaklığıyla ifşa eden *Saló*, aynı zamanda egemenin işkenceyi bir toplumsal denetim biçimi, bir tahakküm silahı, bir politik baskı aygıtı olarak hukuken nasıl doğallaştırdığını da gösterir.

Son Söz: İşkence Politiktir

Pasolini *Saló*'da, işkenceyi politik bir baskı aygıtı olarak sunar. Genç İtalyanların maruz kaldığı politik işkence, törensel ve şenlikli bir biçimde icra edilir. *Saló*'nun – Pasolini'nin kendi terimiyle – “antropolojik soykırım”²⁵, fütürizm, kübizm ve art deco gibi sanat eserlerinden oluşan görkemli bir koleksiyonla dekore edilmiş bir şatoda gerçekleşir. Sanata yön verenlerin başyapıtlarını işkence ve tecavüz esnasında görmek belki bizi rahatsız eder, ancak bunlar Pasolini'nin ne düşündüğünü kavramamız için anahtar niteliğindedir. Pasolini “modernizmden nefret eder”, sanatın öncülerinin başyapıtlarını, modern sanatı bu yüzden faşist gösterir.²⁶ Böylece izleyici mesajı açık ve net olarak alır: Yaşamın bizzat kendisi hiçbir ahlaki idealle bağı olmayan egemen iktidar tarafından sürekli yok edilmektedir. Kısaca, *Saló* işkenceyi egemen tahakkümün en üstün politik dışavurumlarından biri olarak sunar. Tıpkı işkencenin ve sistematik zulüm rejimlerinin *Saló* Cumhuriyeti'nin temel nitelikleri olması gibi, işkence, istisna hâli ve sürekli gözetim de dolaylı estetik mizansenlerle çağdaş toplumda kural haline gelmiştir. Turuncu tulumlar giyen, üzerlerine işenen, kimyasal ışık kaynağı ve süpürge sopalarıyla tecavüz edilen, öldüresiye işkence gören Guantánamo ve Ebu Gureyb esirleri bu duruma iyi bir örnektir. Guantánamo ve Ebu Gureyb mutlak egemen iktidarın hayatı mutlak bir askıya almayla yönettiği mekânlardır: Savaş esirlerine yapılan muameleyi denetleyen Cenevre Sözleşmesi'nin ve en önemlisi, insanlığın askıya alınması. Bu tür pratiklerin günümüzün neoliberal demokrasilerinde

²⁴ Agamben, *Homo Sacer*, s. 59.

²⁵ Akt. Chiesa, L, “Pasolini and the Ugliness of Bodies”, *In corpore: bodies in post-unification Italy* içinde, Eds L Polezzi ve C Ross, Fairleigh Dickinson University Press, Madison and. Teaneck, 2007, s. 209.

²⁶ Bkz. Jones J, “The Pasolini code” *G2*, 24 Kasım, 2005, <http://www.guardian.co.uk/film/2005/nov/24/2> (14.08.2015).

sona ereceği söylenmişti, ancak işkence sürekli geri gelerek kendini gösteren kalıcı bir egemenlik aygıtıdır. Bu anlamda *Saló*'daki estetik ve sadist işkence şimdiye dek istisna sayılmış olanın nasıl rasyonelleştiğini gösterir.

Saló'da gösterilen işkence, devletin politik ve askeri örgütlenmesinin kurucu niteliklerinden biri olarak belirir. İşkenceci faşistler (deli veya korkunç değil) gayet normal insanlardır. Kurbanların bedenlerine egemen şiddet rejimlerinin işaretlerini büyük bir zevkle kazırlar ve bunu yapmak yasal açıdan gayet meşru bir eylem olarak resmedilir. Böylece işkencecilerin aldığı sadist haz, işkence edilen çıplak bedenlerin edilgenliği ile buluşur. Diğer bir deyişle, sadist işkence arzusu, egemen politik iktidara tabi kılınp itaatkârlaşan pasif öznelerle el ele gider. Pasolini aslında, egemen intikamcılığının işaret ve izlerinin, 'yasal' egemen devleti oluşturan baskıcı normların nasıl ayrılmaz bir parçası olduğunu gösterir.

Dolayısıyla *Saló*, işkenceyi politik bir eylem olarak ortaya koyarken aynı zamanda egemenliğin önemli bir tahakküm ve baskı aracı olarak da resmeder. Daha önce belirtildiği gibi, Pasolini işkenceyi dört farklı kesit aracılığıyla sunar: Cehenneme İlk Adım, Çılgınlık Çemberi, Bok Çemberi, Kan Çemberi. Kan Çemberi bu bağlamda özellikle üzerinde durulmaya değerdir, çünkü işkenceyi politik bir eylem, sadist şiddet, kan ve ölümlü örülü bir boyun eğdirme aygıtı olarak nihai noktasına vardırır. Tam da Latin Amerika ve Türkiye'deki otoriter ve faşist rejimler tarafından uygulanan ya da liberal savaşın işkence odalarında, kamplarında icra edilen işkence gibi. Kan Çemberi, işkenceyi insanlığın bütünlüğünü yok etmeye kararlı bir paradigma olarak sembolize eder.

Filmin son sahnesinde, genç kurbanlar şatonun avlusunda en vahşi işkence biçimlerine maruz kalırlar. Faşist egemenler, kurbanlarının acı çekmesini izlerken aldıkları cinsel haz ve keyiften adeta çıldırmaktadırlar. Genç kurbanların çektikleri acıdan tahrik olan faşistler, önceden aşağıladıkları, işkence edip öldürdükleri kurbanlarla beraber acı çekmeye başlarlar. Kim kime işkence etmektedir? Burada ne olmaktadır? Bütün bunlar ne anlama gelmektedir? Faşist egemenler ve genç kurbanlar bu son sahnede hep beraber bir belirsizlik mıntikasına girerler, artık yasaya uyma ve yasayı ihlal etme arasında bir sınır kalmamıştır. Böylece bütün sistem yıkılmaya başlar. O esnada, faşist sefihlerden biri ve emrindeki bir asker bu ölümcül sahneyi kapalı bir balkondan dürbünle izlemektedir. Kurbanların haykırışları, çığlıkları, acıyla inlemeleri artık duyulmaz. Arka planda Orff'un *Carmina Burana*'sı çalmaktadır. Seyirci erotizm, güzel bedenler, acı ve işkenceyi büyük bir sessizlik içinde izlemektedir. Kamera daha sonra avludaki acı çeken bedenlerden, odada asker tarafından mastürbasyon

Saló: Politik Bir Aygıt Olarak İşkence

yapılan ve kameraya arkası dönük olarak oturan röntgenci faşiste doğru döner. Pasolini bunu yaparken, aslında zulüm edenin anonim izleyicinin bizzat kendisi olduğunu göstermek ister. Artık zulmeden biz, yani seyircidir. Başkalarının dikizciliğini dikizleyen bizler; netice itibarıyla, filmde işkencenin politikleştirilmesine hem belli bir mesafede duran (seyirci) hem de bu sürecin bizzat ögesi olan (faşist egemen) kişilere dönüşürüz. *Saló*'daki sadist haz seyirciye bizzat yansıtılırken, bizler sadist şiddet karşısında sarsılıp ondan güya tiksiniyoruz. Fakat otoriter neoliberalizm ve zalim egemenlik tarafından uygulanan şiddete gündelik yaşamımızda sessizce suç ortaklığı yaptığımızın farkına varınca tiksintimiz bir kat daha artar. Aslında tiksindiğimiz kendimizdir.

KAYNAKÇA

- Agamben G, *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life*, Stanford University Press, Stanford, 1998
- Agamben Giorgio, *State of Exception*, University of Chicago Press, Chicago, 2005
- Bigo D ve A Tsoukala, *Terror, Insecurity and Liberty: Illiberal Practices of Liberal Regimes after 9/11*, London, Routledge, 2008
- Brenner N, *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*, Oxford University Press, Oxford, 2004
- Brighenti AM, "On Territorology: Towards a General Science of Territory" *Theory, Culture & Society*, **27**(1), 2010, ss. 52-72.
- Butler J, *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*, Verso, London, 2004
- Chiesa, L, "Pasolini and the Ugliness of Bodies", *In corpore: bodies in post-unification Italy* içinde, Eds L Polezzi ve C Ross, Fairleigh Dickinson University Press, Madison and Teaneck, 2007, ss. 208-226.
- Dershowitz A, *Why terrorism works: understanding the threat, responding to the challenge*, Yale University Press, New Haven, 2002
- Diken B, *Revolt, Revolution, Critique: The Paradox of Society*, London, Routledge, 2012
- Dillon M & Reid J, *The Liberal Way of War: Killing to Make Life Live*, Routledge, London and New York, 2009
- Elden S, *Terror and Territory: The Spatial Extent of Sovereignty*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2009
- Evans B, *Liberal Terror*, Cambridge, Polity, 2013
- Evans, B & Reid, J, *Resilient Life: The Art of Living Dangerously*, Cambridge, Polity, 2014
- Graham, S, *Cities Under Siege: The New Military Urbanism*, London, Verso, 2010
- Gregory D, "The Black Flag: Guantanamo Bay and the Space of Exception" *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography*, **88**(4), 2006, ss. 405-427.
- Hardt M & Negri A, *Empire*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 2000

- Human Rights Watch, "Torture and Mistreatment in Pre-Trial Detention by Anti-Terror Police", 1 Mart, 1997 <http://www.unhcr.org/refworld/publisher,HRW,TUR,3ae6a7dd4,0.html> (14.08.2015)
- Jones J, "The Pasolini code" *G2*, 24 Kasım, 2005, <http://www.guardian.co.uk/film/2005/nov/24/2> (14.08.2015)
- Kelly T, "The Cause of Human Rights: Doubts about Torture, Law and Ethics at the United Nations", *Journal of the Royal Anthropological Institute* 17(4), 2011, ss. 728-744.
- Kelly T, "The UN Committee Against Torture: Human Rights Monitoring and the Legal Recognition of Torture", *Human Rights Quarterly* 31(3), 2009, ss. 777-800.
- Langbein JH, *Torture and the Law of Proof: Europe and England in the Ancien Regime*, University of Chicago Press, Chicago, 2006
- Luban D, "Liberalism, Torture, and the Ticking Bomb", *Virginia Law Review* 91, 2005, ss. 1425-1461.
- Lyon D, *Surveillance After September 11*, Cambridge, Polity Press, 2003
- Lyon, D, *Surveillance Society: Monitoring Everyday Life*, Buckingham, Open University Press, 2001
- MacIntyre A, *After virtue: a study in moral theory*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 2007
- Margulies J, "A prison beyond the law", *Virginia Quarterly Review*, 80(4), 2004, ss. 37-55.
- McGreal C, "Bush on torture: Waterboarding helped prevent attacks on London", *The Guardian*, 9 Kasım, 2010.
- Pasolini PP, *Saló*, United Artists Corporation and Water Beaver Films, 1975
- Pavliscek K, "Human Rights and Justice in an Age of Terror: An evangelical critique of An Evangelical Declaration Against Torture" *Books and Culture: A Christian Review*, <http://www.booksandculture.com/articles/webexclusives/2007/september/ept24a.html>, 2007 (14.08.2015)
- Todorov T, *Torture and the war on terror*, Seagull Books, London, 2009
- Pugliese, J, *State Violence and Execution of Law: Biopolitical Caesurae of Torture, Black Sites, Drones*, Routledge, Abingdon and New York, 2013
- Reid-Henry S, "Exceptional Sovereignty? Guantanamo Bay and the Re-Colonial Present", *Antipode*, 39(4), 2007, ss. 627-648.
- Sparke M, *In the Space of Theory: Postfoundational Geographies of the Nation-State*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2005
- Springer, S, *Violent Neoliberalism*, New York, Palgrave Macmillan, 2015